

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויחי, תשס"ט
מספר 791מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הקבורה והברכה

פרשתנו עוסקת בתיאור ימי חייו האחרונים של יעקב במצרים, כנאמר בתחילת הפרשה: **וַיִּקְרְבוּ יָמֵי-יִשְׂרָאֵל לָמוּת**. תיאור זה נחלק לשניים: מתחילת הפרשה ועד סוף פרק מ"ט באה צוואתו של יעקב לבניו, ופרק נ' מתאר את מותו וקבורתו.¹

צוואת יעקב לבניו נחלקת לארבע פסקאות:

1. מז: כח-לא: בקשתו של יעקב מיוסף שלא לקברו במצרים.
2. מח: א-כב: ברכת יעקב ליוסף, הכוללת גם ברכה לבני יוסף, מנשה ואפרים.
3. מט: א-כח: ברכת יעקב לשנים עשר בניו.²
4. מט: כט-לג: צוואת יעקב לבניו לקברו במערת המכפלה.

ארבע פסקאות אלו הבאות ברצף זו אחר זו עוסקות אפוא בשני נושאים: מקום קבורת יעקב וברכתו לבניו. שתי הפסקאות האחרונות מקבילות לשתי הפסקאות הראשונות הקבלה כיאסטית. הפסקה השלישית, שעניינה ברכת יעקב לבניו, מקבילה לפסקה השנייה שעניינה ברכת יעקב ליוסף, והפסקה הרביעית, שעניינה ציוויו של יעקב לבניו לקברו בארץ, מקבילה לפסקה הראשונה העוסקת אף היא בבקשתו של יעקב מיוסף לקברו עם אבותיו. אפשר אפוא לומר שלפנינו שני חלקים שכל אחד מהם מכיל שתי פסקאות, והם מקבילים זה לזה. בחלק הראשון, הכולל את פסקאות 1-2, יוסף עומד לבדו מול יעקב, הוא המתבקש לעסוק בקבורתו והוא המתברך, ושאר הבנים אינם נזכרים ואינם נפקדים כלל. בחלק השני, הכולל את פסקאות 3-4, עומדים כל הבנים, ויוסף בכללם, מול יעקב. כולם מתברכים וכולם מצטווים לעסוק בקבורתו, ואין ליוסף בחלק זה כל מעמד מיוחד.³ סימן לדבר אתה מוצא בפתיחת כל חלק. החלק הראשון פותח **וַיִּקְרָא לְבָנָו לְיוֹסֵף**, ואילו החלק השני פותח **וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל-בְּנָיו** ומסיים **כָּל-אֵלֶּה שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל שָׁנִים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר-דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם**.⁴

¹ אמנם החל מפסוק י"ד מתאר הכתוב את מה שהתרחש לאחר הקבורה, אבל גם אירוע זה קשור למיתת יעקב, שכן הוא עוסק במתח שבין אחי יוסף ליוסף על רקע מיתתו של אביהם.

² במאמר זה אני מאמץ את הפירוש שהפסקה השלישית עניינה ברכת יעקב לבניו, וכי חתימתה **וְזֹאת אֲשֶׁר-דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבָרְכָתוּ בְּנֵי אוֹתָם** מוסבת על כל הפסקה, וראה דיון בפרט זה במאמרו של עמוס חכם בדף השבועי לפרשת ויחי תשנ"ט (מס' 269).

³ אמנם גם בחלק זה ניכר ייחוד בברכתו של יוסף, הן באורכה הן בתוכנה, אולם יוסף מתברך כאן כחלק מכלל האחים. יצוין שבחלק זה דווקא יהודה הוא המתבלט בברכתו יותר משאר האחים, שכן הוא המקבל את הברכה **וַיִּשְׁתַּחֲוֶי לְךָ בְּנֵי אֲבִיךָ**, ברכה שהתקיימה עד כה דווקא ביוסף, ואין כאן המקום להאריך בזה.

⁴ שאלת הכפילות בין שני החלקים והצורך בה היא שאלה נפרדת ולא תידון במאמר זה. יצוין רק שגם בפרק נ' המתאר את קבורתו של יעקב בפועל ניכרת כפילות בין פסוקים א-יא המתארים את הקבורה בזמנתו של יוסף (והלשונות בהם תואמים את האמור בפסקה שבה משיב יעקב את יוסף על קבורתו) ובין פסוקים

בכל אחד משני החלקים אפשר למצוא קשרים לשוניים בין שתי הפסקאות הכלולות בו. הפסקה הראשונה מסתיימת בפסוק "וַיִּשְׁתַּחֲוּ יִשְׂרָאֵל עַל-רֹאשׁ הַמִּטָּה", ובפסקה השנייה נאמר "וַיִּתְחַזַּק יִשְׂרָאֵל וַיָּשָׁב עַל-הַמִּטָּה". בשתי הפסקאות נזכר עניין הקבורה: בראשונה קבורת יעקב, ובשנייה קבורת רחל. גם המשפט הפותח את הפסקה השנייה "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" קושר בעליל בין שתי הפסקאות. הוא הדין לשתי הפסקאות שבחלק השני. בפסקה הראשונה אומר יעקב לבניו "הָאֶסְפוּ וְאִגְיֵדָה לָכֶם", ובשנייה הוא אומר להם "אֲנִי נֹאֲסָף אֶל-עַמִּי". הפסקה הראשונה מסתיימת "וְזֹאת אֲשֶׁר-דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבָרְכָתוֹ בְּרַךְ אוֹתָם", ובתחילת הפסקה השנייה נאמר "וַיֵּצֵאוּ אוֹתָם". הקשר המילולי בין כל זוג פסקאות מלמד על הקשר הענייני שביניהן: העוסק בקבורת יעקב הוא גם הראוי להתברך מפיו, והמתברכים מפיו הם הצריכים לעסוק בקבורתו.

מבנה זה מלמד גם על היחס שבין קבורת יעקב בארץ ובין ברכתו לבניו. הפסקאות העוסקות בקבורתו הן המסגרת, והברכות בתוכם – ללמדך שהבטחת קבורתו בארץ היא המאפשרת את הברכות. חשיבות מקום הקבורה בעיני יעקב ניכרת גם מההקבלה שבין סוף הפסקה הראשונה לסוף הפסקה האחרונה. בסוף הפסקה הראשונה כתוב: "וַיֹּאמֶר הַשְּׂבֻעָה לִי וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּ יִשְׂרָאֵל עַל-רֹאשׁ הַמִּטָּה", ובסוף הפסקה האחרונה כתוב: "וַיִּכַּל יַעֲקֹב לְצִוּוֹת אֶת-בָּנָיו וַיֹּאמְרוּ אֵל-הַמִּטָּה וַיִּגְנוּעוּ וַיֹּאמְרוּ אֵל-עַמִּי". ליעקב רווח רק לאחר שנשבע לו יוסף, ורווחה זו מתבטאת בהשתחווייתו על המיטה, ורק לאחר שציווה את בניו על קבורתו יכול יעקב לאסוף רגליו אל המיטה ולהיאסף אל עמיו.

מה משמעות הקשר בין בקשתו של יעקב להיקבר בארץ ובין ברכתו לבניו? כדי לעמוד על נקודה זו יש להשוות אותה להשבעתו של יוסף את בני ישראל בסוף הפרשה: "וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת-בָּנָיו יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד פֶּקֶד אֶ-לְהֵים אֲתָכֶם וְהִעֲלֵתֶם אֶת-עַצְמוֹתַי מִזֶּה". כשם שיעקב השביע את יוסף, כך משביע יוסף את בני ישראל. ואולם יעקב השביע את יוסף שלא לקברו במצרים ולהעלותו סמוך למיתתו בארץ, ואילו יוסף משביעם להעלות את עצמותיו רק בעת הפקידה של העם כולו. ונראה שהבדל זה הוא תוצאה של ההבדל בין מעמדו של יעקב למעמדו של יוסף. יעקב הוא אחד משלושת אבות האומה, ואילו יוסף הוא אחד מן השבטים המרכיבים את האומה. יוסף שנותק מאָחיו בשכם והורד למצרים מבקש לשוב ולהתאחד עמם, ודבר זה יקרה רק עם עלייתם של כל בני ישראל למצרים בארץ. אילו ביקש יוסף לקברו בארץ סמוך למיתתו היה בזה ביטוי דווקא לניתוק שלו מאָחיו. אבל יעקב עומד על כך שקבורתו תהיה יחד עם אבותיו במערת המכפלה, סמוך למותו, ואומר על כך ליוסף: "וַיִּשְׁכַּבְתִּי עִם-אֲבֹתַי... וַיִּקְבְּרֵנִי בְּקִבְרֵתָם", וכך חוזר יעקב ואומר לבניו: "קִבְּרוּ אֹתִי אֶל-אֲבֹתַי... שָׁמָּה קִבְּרוּ אֶת-אֲבֹתֵיכֶם וְאֵת שָׁרָה אֲשֶׁתוֹ שָׁמָּה קִבְּרוּ אֶת-יִצְחָק וְאֵת רַבֵּקָה אֲשֶׁתוֹ וְשָׁמָּה קִבְּרֵתִי אֶת-לָאָה". יעקב יודע שרק התאחדותו עם אבותיו במערת המכפלה בארץ כנען תיצור את הזיקה המלאה שבין שלושת האבות בארץ, ומכוחה ייקבע הקשר הנצחי שבין העם לארצו. התעקשותו של יעקב שלא להיקבר במצרים היא המבטיחה שבניו לא ישתקעו במצרים. דרישתו של יעקב להיקבר עם אבותיו היא המבטיחה שה' יהיה עם בניו וישיב אותם אל ארץ אבותיהם.

ברכת יעקב ליוסף וברכת יעקב לבניו מבוססות שתיהן על ישיבת ישראל בארצו. הפסקה השנייה העוסקת בברכתו של יעקב ליוסף פותחת בהבטחתו של ה' ליעקב: "וַיִּנְתְּנִי אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזֶרְעֶךָ אַחֲרַיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם". הבטחה זו היא הבסיס לברכתו של יעקב ליוסף ולאמירתו ששני בניו – מנשה ואפרים, כראובן ושמעון יהיו לו. גם סיום הפסקה חוזר לעניין ירושת הארץ: "הִנֵּה אֲנִי מֵת וְהָיָה אֶ-לְהֵים עִמָּכֶם וְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל-אָרֶץ אֲבֹתֵיכֶם". גם ברכת יעקב לבניו מכוונת בין השאר לנחלות השבטים בארץ. נמצאנו למדים שאין מקום לברכות יעקב ליוסף או לשנים עשר השבטים אלא לאחר הבטחת הזיקה של האומה לארצה, וזיקה זו מותנית, כאמור, בקבורתו של יעקב עם אבותיו בארץ.

ד"ר מרדכי סבתו
המחלקה לתלמוד

יב-יג החוזרים ומתארים את קבורת יעקב, והפעם על ידי בניו (וגם שם ניכרת התאמה בין לשון פסוקים אלו ובין הפסוקים המתארים את ציוויו של יעקב לבניו).